

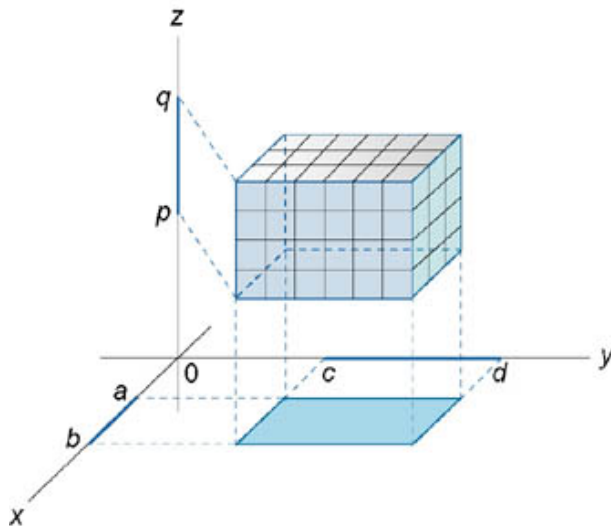
บทที่ 6 อินทิกรัลสามชั้น

6.1 อินทิกรัลสามชั้น (Triple Integrals)

เราจะเริ่มจากการพิจารณากรณีที่ง่ายที่สุด ให้ f เป็นฟังก์ชันของสามตัวแปร x, y, z ที่นิยามบนกล่องสี่เหลี่ยมผืนผ้า B ที่กำหนดโดย

$$B = \{(x, y, z) : a \leq x \leq b, c \leq y \leq d, p \leq z \leq q\}$$

ดังรูป

เราจะแบ่ง B ออกเป็นกล่องสี่เหลี่ยมผืนผ้าเล็กๆ ที่มีขนาดเท่ากัน โดยเริ่มจากการแบ่งช่วงปิด $[a, b]$ ออกเป็น l ช่วง แต่ละช่วงกว้าง $\Delta x = \frac{b-a}{l}$ แบ่งช่วงปิด $[c, d]$ ออกเป็น m ช่วง แต่ละช่วงกว้าง $\Delta y = \frac{d-c}{m}$ และแบ่งช่วงปิด $[p, q]$ ออกเป็น n ช่วง แต่ละช่วงกว้าง $\Delta z = \frac{q-p}{n}$ ดังนั้นเราจะได้กล่องสี่เหลี่ยมผืนผ้าเล็กๆ ที่มีขนาดเท่ากันทั้งหมด lmn กล่อง แต่ละกล่องมีปริมาตรเป็น $\Delta V = \Delta x \Delta y \Delta z$

สร้างผลบวกรีมานน์ (Riemann sum)

$$\sum_{i=1}^l \sum_{j=1}^m \sum_{k=1}^n f(x_{ijk}^*, y_{ijk}^*, z_{ijk}^*) \Delta V$$

เมื่อ $(x_{ijk}^*, y_{ijk}^*, z_{ijk}^*)$ คือจุดบนกล่องสี่เหลี่ยมผืนผ้าย่อย B_{ijk} เรานิยาม **อินทิกรัลสามชั้น (triple integral)** ของฟังก์ชัน f เหนือกล่อง B ดังนี้

$$\iiint_B f(x, y, z) dV = \lim_{l, m, n \rightarrow \infty} \sum_{i=1}^l \sum_{j=1}^m \sum_{k=1}^n f(x_{ijk}^*, y_{ijk}^*, z_{ijk}^*) \Delta V$$

ถ้าลิมิตหาค่าได้

ทฤษฎีบท 6.1.1 (Fubini's Theorem) ให้ f เป็นฟังก์ชันของสามตัวแปร x, y, z ที่นิยามบนกล่องสี่เหลี่ยมผืนผ้า $B = [a, b] \times [c, d] \times [r, s]$ แล้ว

$$\iiint_B f(x, y, z) dV = \int_r^s \int_c^d \int_a^b f(x, y, z) dx dy dz$$

ตัวอย่าง 6.1.2 จงหาค่าของ $\iiint_B xyz^2 dV$ เมื่อ B คือกล่องสี่เหลี่ยมผืนผ้าที่กำหนดโดย $B = \{(x, y, z) / 0 \leq x \leq 1, -1 \leq y \leq 2, 0 \leq z \leq 3\}$

จะสังเกตได้ว่า ถ้า f คือฟังก์ชันค่าคงที่ $f(x, y, z) = 1$ จะได้ว่า

$$\iiint_B f(x, y, z) dV = \iiint_B dV = \lim_{l, m, n \rightarrow \infty} \sum_{i=1}^l \sum_{j=1}^m \sum_{k=1}^n \Delta V = V$$

เมื่อ V คือปริมาตรของ B ดังนั้นถ้า $B = [a, b] \times [c, d] \times [r, s]$ แล้ว

$$V = \int_r^s \int_c^d \int_a^b dx dy dz$$

ตัวอย่าง 6.1.3 จงหาปริมาตรของ B เมื่อ B คือกล่องสี่เหลี่ยมผืนผ้าที่กำหนดโดย $B = \{(x, y, z) / 0 \leq x \leq 4, 0 \leq y \leq 8, 0 \leq z \leq 4\}$

ต่อไปเราจะพิจารณาการหาค่าของอินทิกรัลสามชั้นของฟังก์ชัน $f(x, y, z)$ เหนือทรงตันปิด E ใดๆ โดยเราจะแบ่งการพิจารณาออกเป็นกรณีต่างๆ ตามชนิดของทรงตันดังนี้

ทรงตันปิดชนิดที่ 1 (type I solid)

ให้ E เป็นทรงตันปิดที่กำหนดโดย

$$E = \{(x, y, z) / u_1(x, y) \leq z \leq u_2(x, y), (x, y) \in R\}$$

เมื่อ R คือบริเวณที่เกิดจากการโปรเจกชัน E ลงบนระนาบ XY รูปต่อไปนี้แสดงตัวอย่างของทรงตันปิดชนิดที่ 1

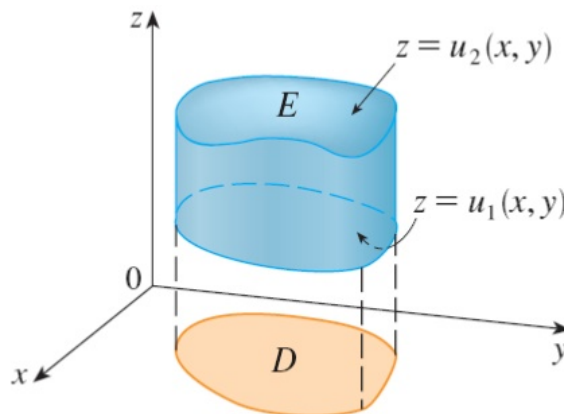
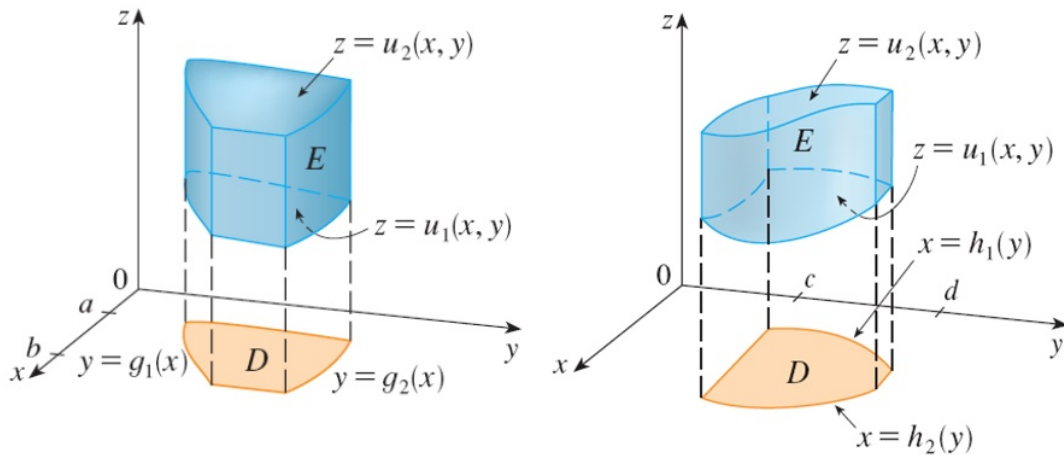

Figure 1: Solid type I

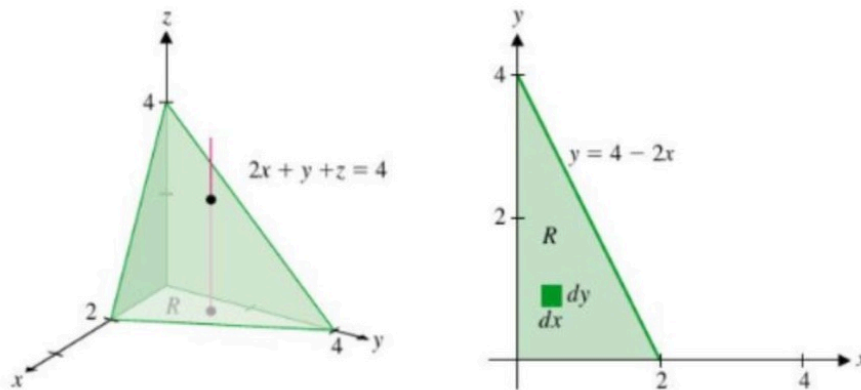
การหาค่าของอินทิกรัลสามชั้นของฟังก์ชัน $f(x, y, z)$ เหนือทรงตัน E สามารถทำได้โดย

$$\iiint_E f(x, y, z) dV = \iint_R \left(\int_{u_1(x, y)}^{u_2(x, y)} f(x, y, z) dz \right) dA$$

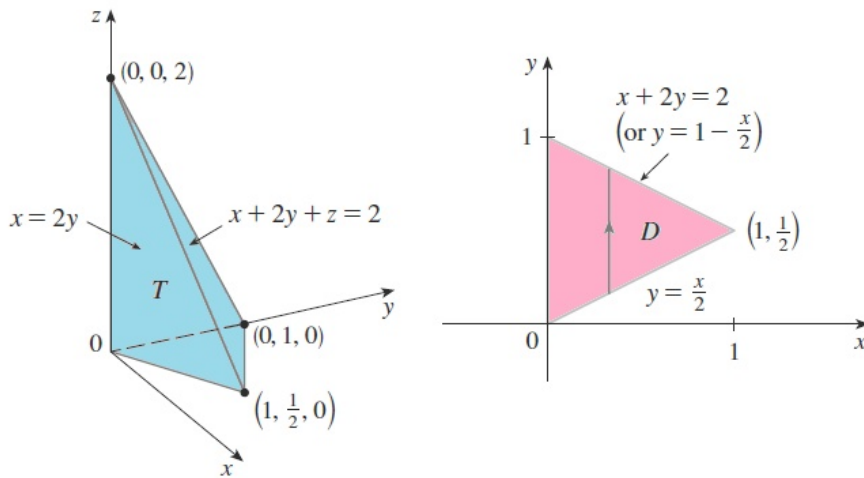
การอินทิเกรตในวงเล็บสามารถทำได้โดยอินทิเกรตเทียบกับตัวแปร z โดยให้ตัวแปร x และ y เป็นตัวคงค่า ผลที่ได้จะเป็นฟังก์ชันของ x และ y จากนั้นจึงนำไปหาค่าอินทิกรัลสองชั้นเหนือบริเวณ R ซึ่งอาจเป็นบริเวณชนิดที่ 1 หรือ 2 ก็ได้ตามที่ได้ศึกษามาก่อนหน้านี้ในบทที่ 5

ตัวอย่าง 6.1.4 จงหาค่าของ $\iiint_E 6xy \, dV$ เมื่อ E คือทรงตันที่ปิดล้อมด้วยระนาบ $x = 0, y = 0, z = 0$ และ $2x + y + z = 4$ ดังรูป

ตัวอย่าง 6.1.5 จงใช้อินทิกรัลสามชั้นหาปริมาตรของ E เมื่อ E คือทรงตันดังรูป

ตัวอย่าง 6.1.6 จงหาค่าของ $\iiint_E x^2 e^y dV$ เมื่อ E คือทรงตันที่ปิดล้อมด้านบนด้วยพื้นผิวเชิงตรง กะบอก $z = 1 - y^2$ ด้านล่างด้วยระนาบ $z = 0$ และด้านข้างด้วยระนาบ $x = 1$ และ $x = -1$

ทรงตันปิดชนิดที่ 2 (type II solid)

ให้ E เป็นทรงตันปิดที่กำหนดโดย

$$E = \{(x, y, z) / u_1(y, z) \leq x \leq u_2(y, z), (y, z) \in R\}$$

เมื่อ R คือบริเวณที่เกิดจากการโปรเจกชัน E ลงบนระนาบ YZ รูปต่อไปนี้แสดงตัวอย่างของทรงตันปิดชนิดที่ 2

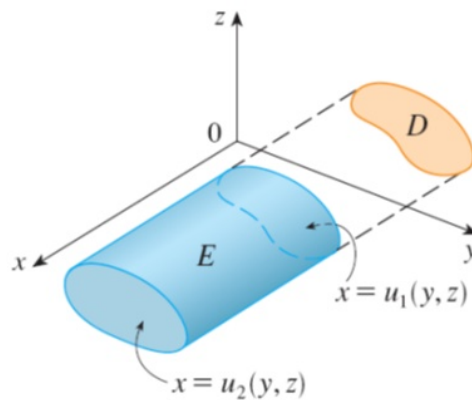
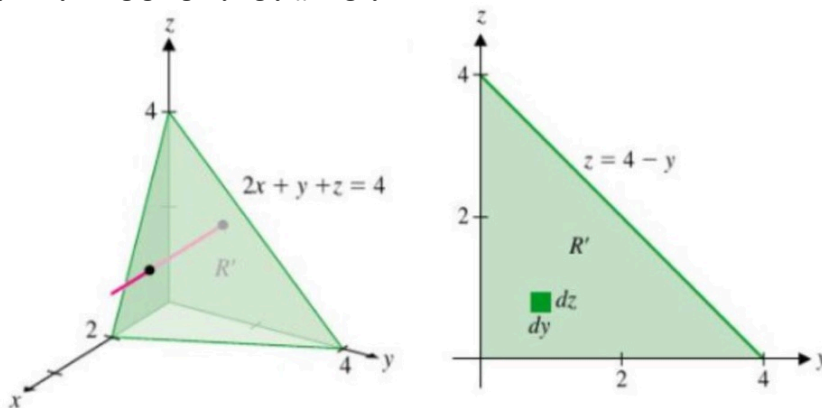

Figure 2: Solid type II

การหาค่าของอินทิกรัลสามชั้นของฟังก์ชัน $f(x, y, z)$ เหนือทรงตัน E สามารถทำได้โดย

$$\iiint_E f(x, y, z) dV = \iint_R \left(\int_{u_1(y, z)}^{u_2(y, z)} f(x, y, z) dx \right) dA$$

ตัวอย่าง 6.1.7 จงใช้อินทิกรัลสามชั้นหาปริมาตรของ E เมื่อ E คือทรงตันในตัวอย่าง 6.1.4 โดยอินทิเกรตเทียบกับตัวแปร x ก่อน

ทรงตันปิดชนิดที่ 3 (type III solid)

ให้ E เป็นทรงตันปิดที่กำหนดโดย

$$E = \{(x, y, z) / u_1(x, z) \leq y \leq u_2(x, z), (x, z) \in R\}$$

เมื่อ R คือบริเวณที่เกิดจากการโปรเจกชัน E ลงบนระนาบ XZ รูปต่อไปนี้แสดงตัวอย่างของทรงตันปิดชนิดที่ 3

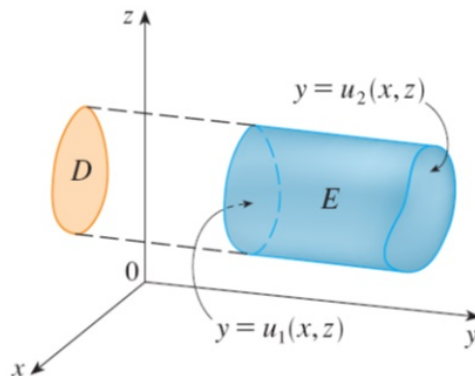
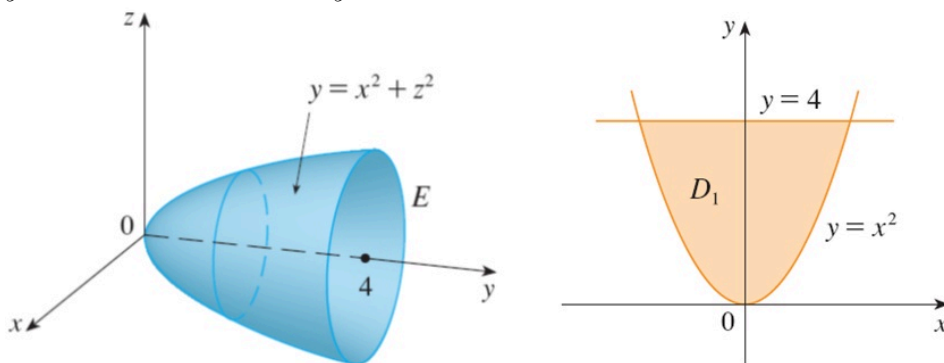

Figure 3: Solid type III

การหาค่าของอินทิกรัลสามชั้นของฟังก์ชัน $f(x, y, z)$ เหนือทรงตัน E สามารถทำได้โดย

$$\iiint_E f(x, y, z) dV = \iint_R \left(\int_{u_1(x, z)}^{u_2(x, z)} f(x, y, z) dy \right) dA$$

ตัวอย่าง 6.1.8 จงหาค่าของ $\iiint_E \sqrt{x^2 + z^2} dV$ เมื่อ E คือทรงตันที่ปิดล้อมด้วยพาราโบลอยด์ $y = x^2 + z^2$ และ ระนาบ $y = 4$

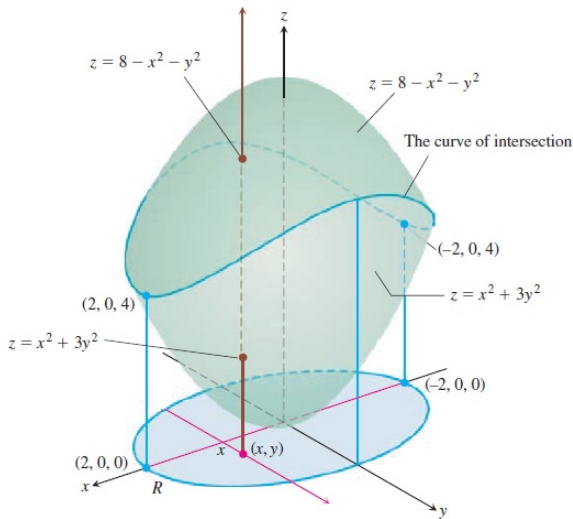

ตัวอย่าง 6.1.9 จงเขียนรูปทรงตันที่สอดคล้องกับอินทิกรัลสามชั้นที่กำหนดให้ และจงเขียนอินทิกรัลสามชั้นของ $f(x, y, z)$ เหนือทรงตันที่วาดได้ในลำดับการที่เกรตอื่นๆ ที่เหลืออีก 5 ลำดับ

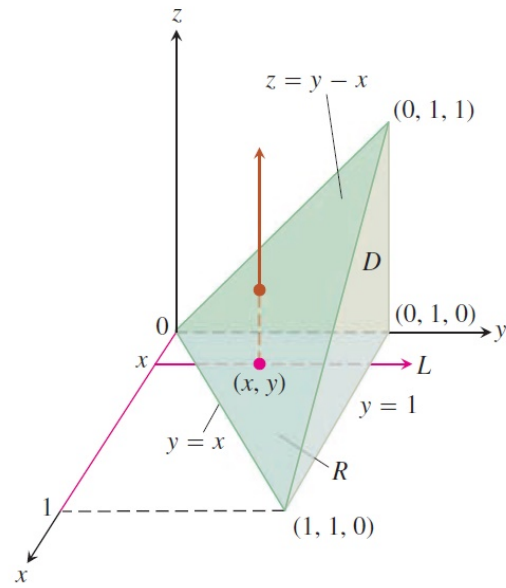
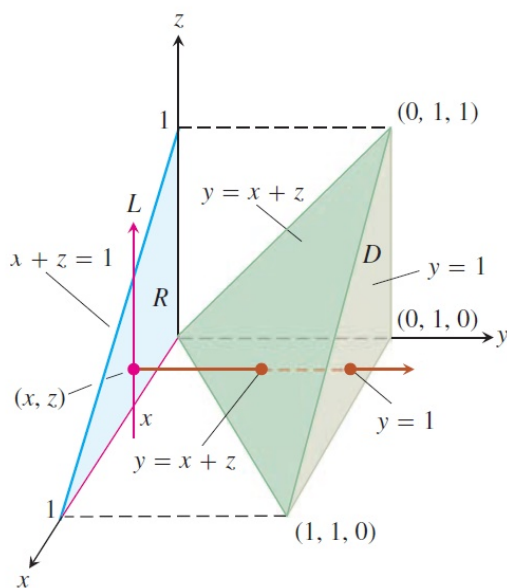
$$(1) \int_{-1}^1 \int_{x^2}^1 \int_0^{1-y} f(x, y, z) dz dy dx$$

$$(2) \int_0^1 \int_{\sqrt{x}}^1 \int_0^{y^2} f(x, y, z) dz dy dx$$

ตัวอย่าง 6.1.10 จงเขียนปริมาตรของทรงตัน E ที่ปิดล้อมด้วยพื้นผิว $z = x^2 + 3y^2$ และ $z = 8 - x^2 - y^2$ ในรูปอินทิกรัลสามชั้น โดยไม่ต้องคำนวณค่า

ตัวอย่าง 6.1.11 จงเขียนอินทิกรัลสามชั้นของ $f(x, y, z)$ เหนือทรงตัน E ที่กำหนดให้ดังรูป ในลำดับการอินทิเกรตที่กำหนดให้ โดยไม่ต้องคำนวณค่า

$$\iiint_E f(x, y, z) dy dz dx = \dots$$

$$\iiint_E f(x, y, z) dz dy dx = \dots$$

6.2 พิกัดทรงกระบอกและพิกัดทรงกลม (Cylindrical and Spherical coordinates)

พิกัดทรงกระบอก (Cylindrical coordinates)

ให้ $P(x, y, z)$ เป็นจุดใน 3 มิติ นอกเหนือจากพิกัดฉาก (x, y, z) เรายังสามารถบอกตำแหน่งของ P ได้ด้วยพิกัด $P(r, \theta, z)$ เมื่อ r และ θ คือพิกัดเชิงขั้วของจุดที่ได้จากการโปรเจกชันจุด P ลงบนระนาบ XY ดังรูป

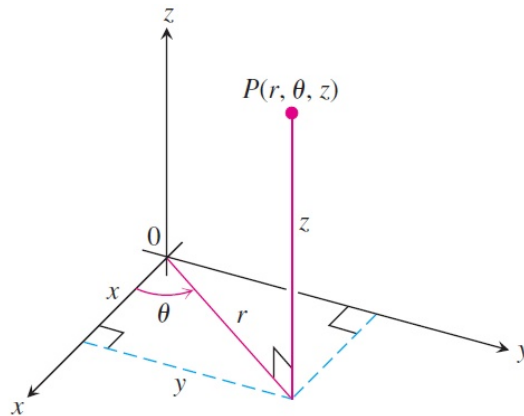

Figure 4: The cylindrical coordinates

ดังนั้นเราจะได้ความสัมพันธ์ระหว่าง (x, y, z) และ (r, θ, z) ดังนี้

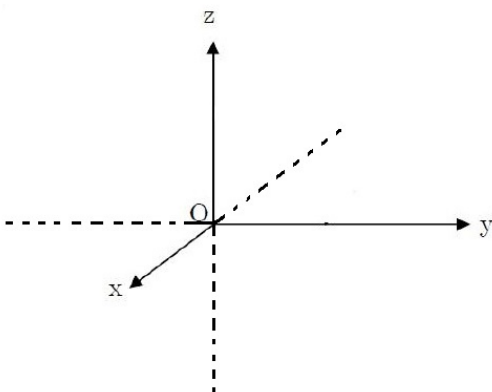
$$x = r \cos \theta \quad y = r \sin \theta \quad z = z$$

ในทางกลับกัน เราจะได้ว่า

$$r^2 = x^2 + y^2 \quad \tan \theta = \frac{y}{x} \quad z = z$$

ตัวอย่าง 6.2.1

- (a) จงเขียนจุด $(2, \frac{2\pi}{3}, 1)$ ใน 3 มิติพร้อมทั้งเปลี่ยนให้เป็นพิกัดฉาก

(b) จงเปลี่ยนพิกัดฉาก $(3, -3, -7)$ ให้เป็นพิกัดทรงกระบอก

พิกัดทรงกลม (Spherical coordinates)

นอกเหนือจากพิกัดฉากและพิกัดทรงกระบอกแล้ว เรายังสามารถบอกตำแหน่งของจุดใน 3 มิติด้วยพิกัดทรงกลมได้อีกด้วย

ให้ $P(x, y, z)$ เราสามารถเขียนแทน P ได้ด้วยพิกัดทรงกลม $P(\rho, \theta, \phi)$ เมื่อ

ρ คือ ขนาดของเส้นตรง OP ที่เชื่อมระหว่าง P และจุดกำเนิด O

θ คือ มุมที่เส้นตรงที่เกิดจากการโปรเจกชันเส้นตรง OP ลงบนระนาบ XY ทำกับแกน

X ในทิศทวนเข็มนาฬิกา, $0 \leq \theta \leq 2\pi$

ϕ คือ มุมที่เส้นตรง OP ทำกับแกน Z บวก, $0 \leq \phi \leq \pi$

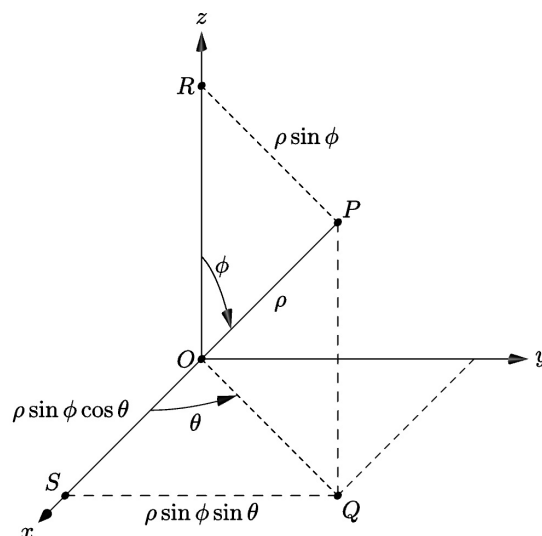

Figure 5: The spherical coordinates

จากรูปจะความสัมพันธ์ระหว่าง (x, y, z) และ (ρ, θ, ϕ) ดังนี้

$$x = \rho \sin \phi \cos \theta \quad y = \rho \sin \phi \sin \theta \quad z = \rho \cos \phi$$

และ

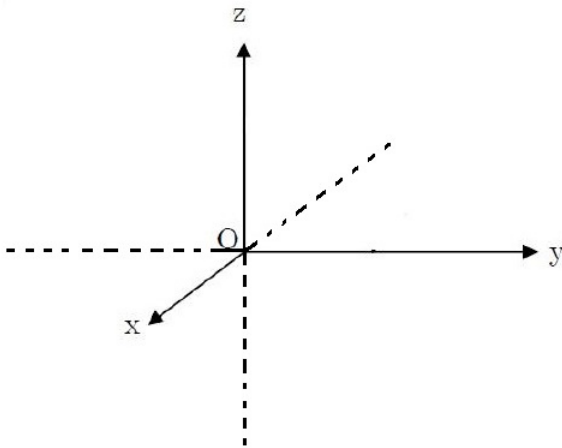
$$\rho^2 = x^2 + y^2 + z^2$$

นอกจากนี้เรายังสามารถหาความสัมพันธ์ระหว่างพิกัดทรงกระบอก $P(r, \theta, z)$ และพิกัดทรงกลม $P(\rho, \theta, \phi)$ ได้ดังนี้

$$r = \rho \sin \theta \quad \theta = \theta \quad z = \rho \cos \phi$$

ตัวอย่าง 6.2.2

(a) จงเขียนจุด $(2, \frac{\pi}{4}, \frac{\pi}{3})$ ใน 3 มิติพร้อมทั้งเปลี่ยนให้เป็นพิกัดฉาก

(b) จงเปลี่ยนพิกัดฉาก $(0, 2\sqrt{3}, -2)$ ให้เป็นพิกัดทรงกลม

ตัวอย่าง 6.2.3 จงหาสมการในพิกัดทรงกระบอกและพิกัดทรงกลมของพื้นผิวไฮเพอร์โบลอยด์เชื่อม

โยง $x^2 - y^2 - z^2 = 1$

6.3 อินทิกรัลสามชั้นในพิกัดทรงกระบอก (Triple Integrals in cylindrical coordinates)

ในหัวข้อนี้เราจะพิจารณาการหาค่าอินทิกรัลสามชั้นของ $f(x, y, z)$ ที่นิยามบนทรงตัน E ซึ่งกำหนดโดย

$$E = \{(x, y, z) / u_1(x, y) \leq z \leq u_2(x, y), (x, y) \in R\}$$

เมื่อ R คือบริเวณเชิงขั้ว นั่นคือ

$$R = \{(r, \theta) / h_1(\theta) \leq r \leq h_2(\theta), \alpha \leq \theta \leq \beta\}$$

ดังรูป

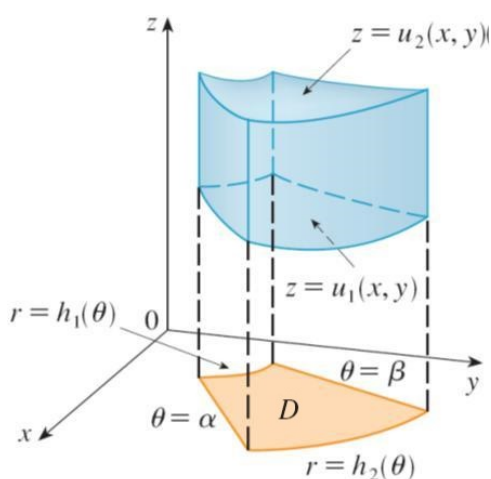
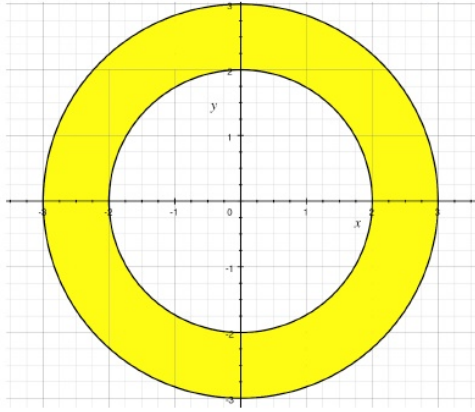

Figure 6: The solid over polar region

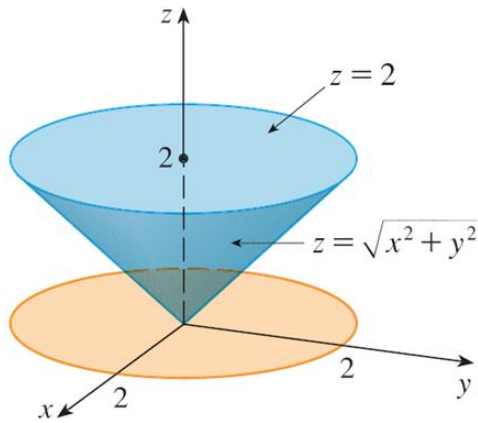
เราจะได้ว่าอินทิกรัลสามชั้นของ $f(x, y, z)$ บนทรงตัน E สามารถหาค่าได้โดย

$$\begin{aligned} \iiint_E f(x, y, z) dV &= \iint_R \left(\int_{u_1(x, y)}^{u_2(x, y)} f(x, y, z) dz \right) dA \\ &= \int_{\alpha}^{\beta} \int_{h_1(\theta)}^{h_2(\theta)} \int_{u_1(x, y)}^{u_2(x, y)} f(x, y, z) r dz dr d\theta \end{aligned}$$

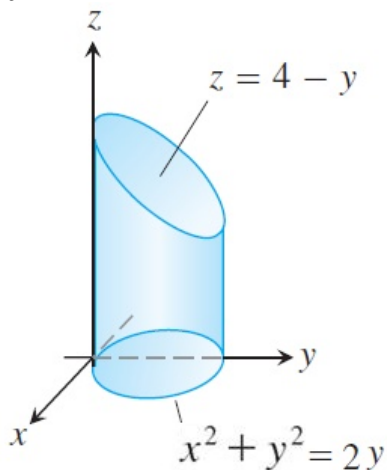
ตัวอย่าง 6.3.1 จงหาค่าของ $\iiint_E y dV$ เมื่อ E คือทรงตันที่ปิดด้านบนด้วยระนาบ $z = x + 2$ อยู่เหนือระนาบ XY และอยู่ระหว่างทรงกระบอก $x^2 + y^2 = 4$ และ $x^2 + y^2 = 9$

ตัวอย่าง 6.3.2 จงหาค่าของ $\int_{-2}^2 \int_{-\sqrt{4-x^2}}^{\sqrt{4-x^2}} \int_{\sqrt{x^2+y^2}}^2 (x^2 + y^2) dz dy dx$

ตัวอย่าง 6.3.3 จงเขียน $\iiint_E f(x, y, z) dV$ ในรูปอินทิกรัลสามชั้นในพิกัดทรงกระบอก โดยไม่ต้องคำนวณค่า เมื่อ E คือทรงตันที่ปิดด้านบนด้วยระนาบ $z = 4 - y$ และอยู่ภายในทรงกระบอก $x^2 + y^2 = 2y$

6.4 อินทิกรัลสามชั้นในพิกัดทรงกลม (Triple Integrals in spherical coordinates)

พิจารณาทรงตัน E ที่อธิบายด้วยพิกัดทรงกลม

$$E = \{(\rho, \theta, \phi) / a \leq \rho \leq b, \alpha \leq \theta \leq \beta, c \leq \phi \leq d\}$$

เมื่อ $a \geq 0, \beta - \alpha \leq 2\pi$ และ $d - c \leq \pi$ เราจะหาค่าของ $\iiint_E f(x, y, z) dV$ โดยเริ่มจากการแบ่งช่วงปิด $[a, b]$ ออกเป็น l ช่วง แต่ละช่วงกว้าง $\Delta\rho = \frac{b-a}{l}$ จากนั้นแบ่งช่วงปิด $[\alpha, \beta]$ ออกเป็น m ช่วง แต่ละช่วงกว้าง $\Delta\theta = \frac{\beta-\alpha}{m}$ และสุดท้ายแบ่งช่วงปิด $[c, d]$ ออกเป็น n ช่วง แต่ละช่วงกว้าง $\Delta\phi = \frac{d-c}{n}$ จากการแบ่งดังกล่าวเราจะได้กล่องสี่เหลี่ยมผืนผ้าในพิกัดทรงกลม lmn กล่อง โดยแต่ละกล่องมีปริมาตรเท่ากัน ถ้าให้ ΔV_{ijk} แทนปริมาตรของกล่องสี่เหลี่ยมผืนผ้ากล่องที่ ijk จะได้ว่า

$$\Delta V_{ijk} = \rho_i^2 \sin \phi_k \Delta\rho \Delta\theta \Delta\phi$$

ดังรูป

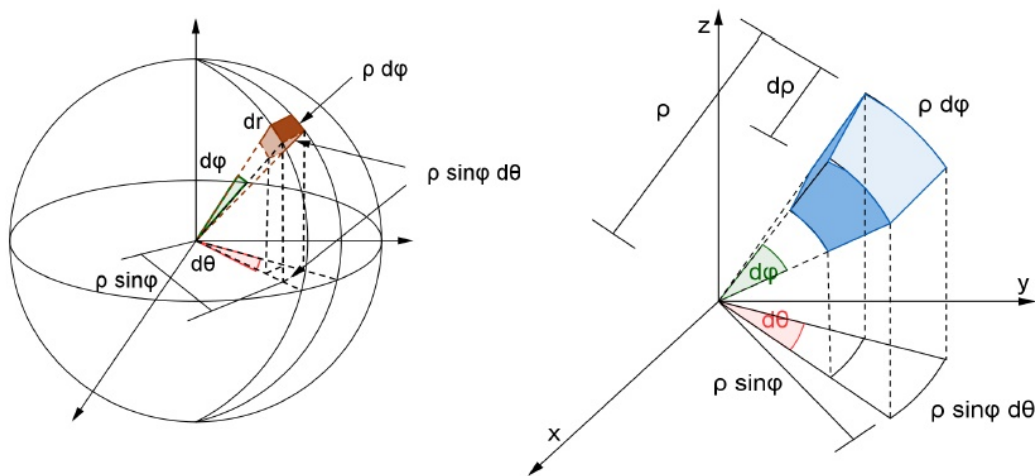

Figure 7: The Spherical wedge

เรานิยาม $\iiint_E f(x, y, z) dV$ ในรูปของผลบวกรีมานน์ดังนี้

$$\iiint_E f(x, y, z) dV$$

$$= \lim_{l, m, n \rightarrow \infty} \sum_{i=1}^l \sum_{j=1}^m \sum_{k=1}^n f(x_{ijk}, y_{ijk}, z_{ijk}) \Delta V_{ijk}$$

$$= \lim_{l, m, n \rightarrow \infty} \sum_{i=1}^l \sum_{j=1}^m \sum_{k=1}^n f(\rho_i \sin \phi_k \cos \theta_j, \rho_i \sin \phi_k \sin \theta_j, \rho_i \cos \phi_k) \rho_i^2 \sin \phi_k \Delta \rho \Delta \phi \Delta \theta$$

ดังนั้นการหาค่าอินทิกรัลสามชั้นของฟังก์ชัน $f(x, y, z)$ เหนือทรงตัน E ในพิกัดทรงกลมสามารถทำได้ดังนี้

$$\iiint_E f(x, y, z) dV = \int_c^d \int_\alpha^\beta \int_a^b f(\rho \sin \phi \cos \theta, \rho \sin \phi \sin \theta, \rho \cos \phi) \rho^2 \sin \phi d\rho d\phi d\theta$$

ตัวอย่าง 6.4.1 จงใช้พิกัดทรงกลมหาค่าของ $\iiint_E e^{(x^2+y^2+z^2)^{3/2}} dV$ เมื่อ E เป็นทรงกลมรัศมี 1 หน่วย

รูปต่อไปนี้แสดงการเกิดทรงตันในตัวอย่าง 6.3.1

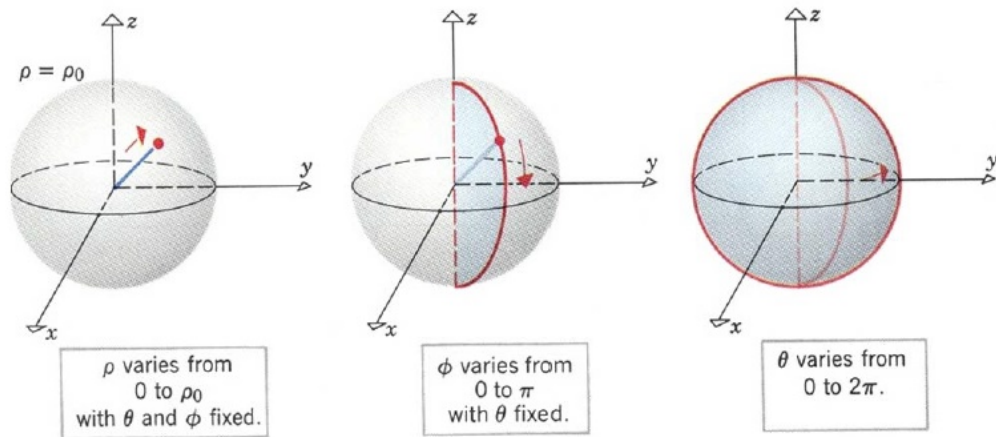
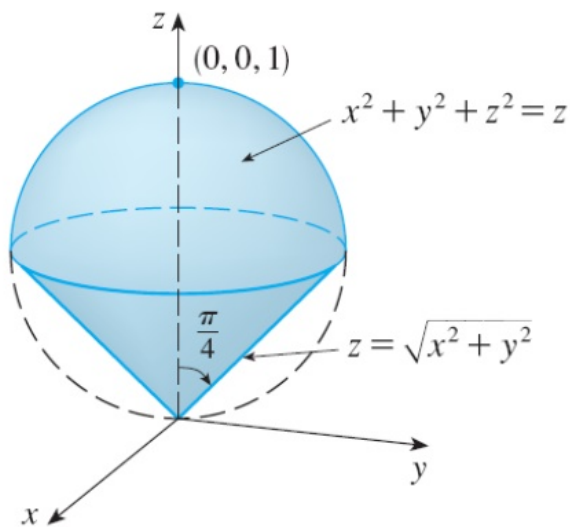

Figure 8: An animation of a sphere with radius ρ_0

ตัวอย่าง 6.4.2 จงใช้พิกัดทรงกลมหาปริมาตรของทรงตันที่ปิดล้อมด้านล่างด้วยกรวย $z = \sqrt{x^2 + y^2}$ และปิดล้อมด้านบนด้วยทรงกลม $x^2 + y^2 + z^2 = z$ ดังรูป

รูปต่อไปนี้แสดงการเกิดทรงตันในตัวอย่าง 6.4.2

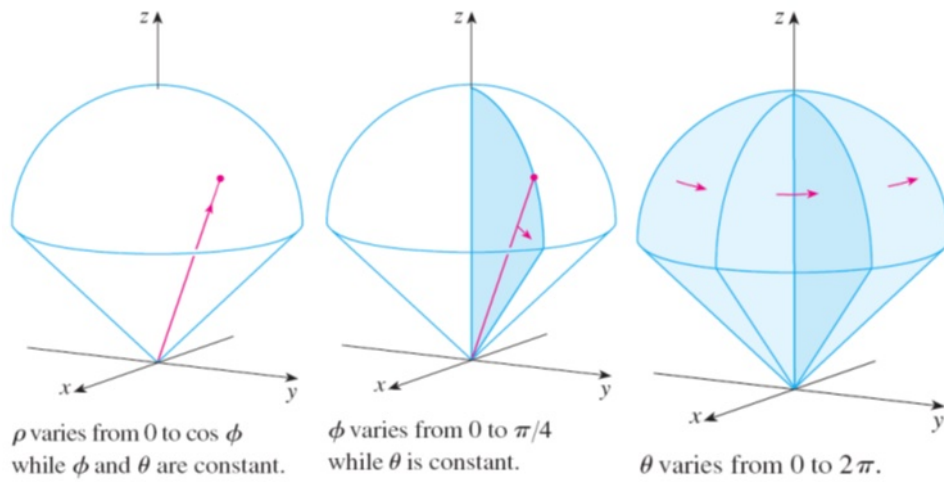
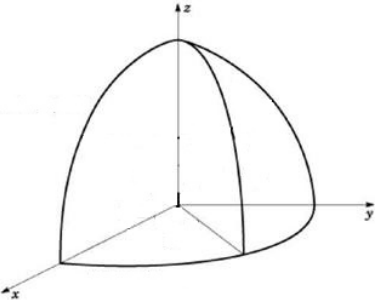
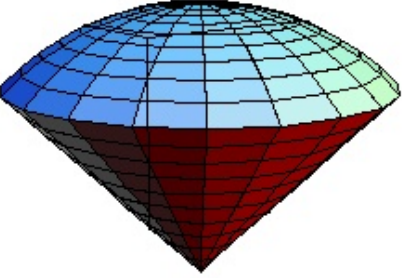
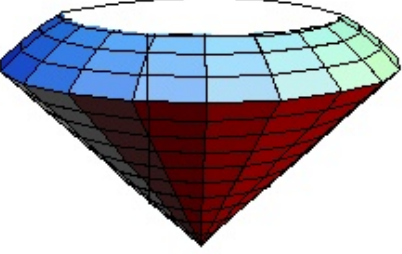
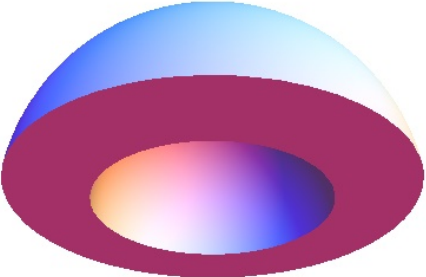

Figure 9: An animation of the solid in example 6.4.1

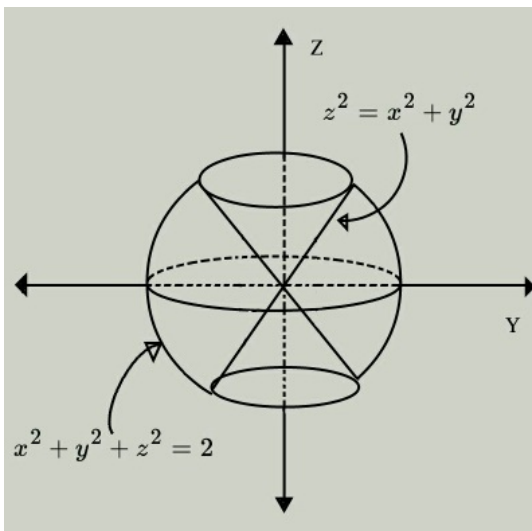
เราสามารถอาศัยแนวทางต่อไปนี้ในการใส่ขีดจำกัดอินทิเกรตในพิกัดทรงกลม

ทรงตัน	การใส่ขีดจำกัดอินทิเกรต
<p>ส่วนของครึ่งทรงกลมรัศมี ρ_0 ในออกแกนที่ 1</p> 	

ทรงตัน	การใส่ขีดจำกัดการอินทิเกรต
<p>รูปกรวยไอศกรีมที่ปิดด้านบนด้วยทรงกลม $\rho = \rho_0$</p> <p>ด้านล่างด้วยกรวย $\phi = \phi_0$</p> 	
<p>รูปกรวยที่ปิดด้านบนด้วยทรงกลม $\rho = \rho_0$</p> <p>อยู่ระหว่างกรวย $\phi = \phi_1$ และ $\phi = \phi_2$</p> 	
<p>อยู่ระหว่างครึ่งทรงกลมศูนย์กลางร่วม</p> <p>$\rho = \rho_1$ และ $\rho = \rho_2$</p> 	

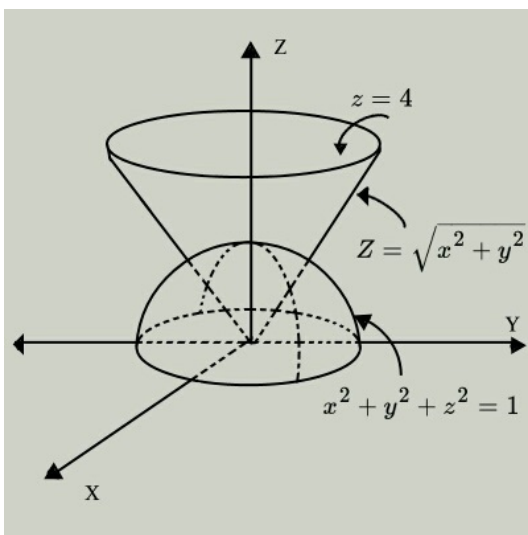
ตัวอย่าง 6.4.3 จงเขียนปริมาตรของทรงตันต่อไปนี้ในรูปของอินทิกรัลสามชั้นในระบบพิกัดทรงกลม โดยไม่ต้องคำนวณค่า

(1) ทรงตัน E ที่ปิดล้อมด้วยกรวย $z^2 = x^2 + y^2$ และทรงกลม $x^2 + y^2 + z^2 = 2$ ดังรูป

$V = \dots\dots\dots$

(2) ทรงตัน E ที่ปิดล้อมด้านล่างด้วยทรงกลม $x^2 + y^2 + z^2 = 1$ ด้านบนด้วยระนาบ $z = 4$ และด้านข้างด้วยกรวย $z = \sqrt{x^2 + y^2}$ ดังรูป

$V = \dots\dots\dots$

ตัวอย่าง 6.4.4 กำหนดอินทิกรัลสามชั้นในพิกัดฉาก

$$I = \int_{-3}^0 \int_{-\sqrt{9-x^2}}^{\sqrt{9-x^2}} \int_{\sqrt{x^2+y^2}}^{3+\sqrt{9-x^2-y^2}} f(x, y, z) dz dy dx$$

จงเขียนอินทิกรัลนี้ ในรูปของอินทิกรัลสามชั้นในพิกัดที่กำหนดให้ต่อไปนี้ โดยไม่ต้องคำนวณค่า

(1) พิกัดทรงกระบอก

$$I = \dots\dots\dots$$

(2) พิกัดทรงกลม

$$I = \dots\dots\dots$$

ตัวอย่าง 6.4.5 จงเลือกใช้พิกัดทรงกระบอกหรือทรงกลม (ที่เหมาะสม) เพื่อหาค่าต่อไปนี้

1. $\iiint_E e^z dV$ เมื่อ E คือทรงตันที่ปิดล้อมด้วยพาราโบลอยด์ $z = 1 + x^2 + y^2$ ทรงกระบอก $x^2 + y^2 = 5$ และระนาบ XY

2. $\iiint_E x^2 dV$ เมื่อ E คือทรงตันที่ปิดล้อมด้วยครึ่งวงกลม $y = \sqrt{9 - x^2 - z^2}$ และ $y = \sqrt{16 - x^2 - y^2}$